

Konovalenko Y. The interior pedagogical practice in the transformation of modern conceptual approaches

Abstract. The article presents the author's concept of interior teaching practice for undergraduate students of pedagogical universities. The teaching practice creates new and better opportunities for harmonious and in-depth development of professional skills and competencies which are currently in demand by the graduates. At the same time, the use of internal practice reduces the load on the faculty. This method may also affect the improvement of the quality and diversity of individual and independent studies. Interior teaching practice increases the range of applications of tutorship technologies.

Key words: pedagogical practice, competencies, skills, tutorship, independent studies.

УДК 378(09):005.591.6“18/19”

КОРЖ-УСЕНКО Л. В.,

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка, м. Суми, Україна

**АКАДЕМІЧНА АВТОНОМІЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ
В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Необхідність реформування системи вищої освіти України відповідно до загальнолюдських і національних цінностей, викликів інформаційного суспільства, інтелектуальних та духовних потреб студентської молоді сприяє активізації інтересу до вітчизняних традицій академічного самоврядування. З набуттям чинності нового Закону України «Про вищу освіту» університетська автономія стала юридичною нормою, що вимагає гармонізації взаємин державних органів з університетськими громадами в організації академічної життєдіяльності.

Окремі аспекти обраної проблеми представлено в контексті низки досліджень зі спорідненої проблематики: зв'язок вітчизняних та європейських традицій академічної автономії (А. Андреев [15], С. Посохов [15]), діяльність вчених рад університетів України у ХІХ ст. (Л. Зеленська [6]), розвиток вищої педагогічної освіти (О. Глузман [1], Н. Дем'яненко [3]), історія недержавної вищої школи (В. Грачев [2], А. Каганович [8], Є. Князев [9], Т. Удовицька [14]) та ін. Однак, на нашу думку, позитивний і негативний досвід реалізації академічної автономії у вітчизняній вищій школі потребує ретельного вивчення й узагальнення.

Мета статті – з'ясувати особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України ХІХ – початку ХХ ст. та виокремити низку чинників, що впливали на повноту реалізації академічної автономії.

Вивчення сучасної наукової літератури дозволяє констатувати, що більшість дослідників історії вищої освіти не беруть до уваги вікові традиції академічної автономії, «права та привілеї», започатковані в українських вищих навчальних закладах до класичного типу (Острозькій та Києво-Могилянській академіях), частину з яких було відновлено у вищих класичного типу.

Текстологічний аналіз нормативно-правової бази в Російській імперії (зокрема, чотирьох університетських статутів) дозволяє констатувати непослідовність характеру політики російського уряду щодо забезпечення реальної академічної автономії, її залежність від геополітичної кон'юнктури.

Історико-логічний аналіз джерел засвідчив, що прогресивні педагоги та освітні діячі (Д. Багалій, П. Капніст, М. Пирогов, М. Сумцов, К. Ушинський) обґрунтовували необхідність зменшення важелів впливу держави і розширення вирішального голосу академічних громад в організації навчального процесу,

доцільність зміни знаннєвого підходу на особистісно-зорієнтований, витіснення механічного «заучування» навчального матеріалу дослідженням актуальних наукових проблем, пов'язаних з інтелектуальними інтересами і професійними потребами студентів [13; 15]. Ревні прихильники ідеї академічної свободи (В. Вернадський, М. Костомаров, П. Лесгафт, Л. Петражицький, М. Чехов) виступали за ліквідацію чинної системи університетської освіти, подолання «примусового характеру навчання» і переобтяження програм, деформалізацію педагогічного процесу, перехід до інституту вільнослухачів, розроблення аутодидактичної моделі вищої школи, втілення ідеї «післяуніверситетської освіти» [15]. Натомість консерватори, прихильники «псевдо енциклопедизму» та офіційного курсу російського уряду застерігали від згубних «наслідків освітнього анархізму».

Шляхом узагальнення джерел і літератури [5; 7] виявлено особливості організації навчального процесу в університетах першої половини XIX ст.: переважання класичного змісту освіти з акцентом на знання латинської та грецької мов, античної історії, філософії й мистецтва, оглядовий або вузькоспеціальний характер лекцій, залежний від наукових інтересів викладачів, багато з яких були іноземними громадянами; невідповідність навчального матеріалу національній культурній спадщині, нагальним потребам українського народу, відставання від досягнень світової науки і суспільного прогресу.

Порівняльний аналіз дозволив виявити суперечність між прагненням більшості вчених рад до узгодження вищої школи з актуальними потребами розвитку суспільства та «охоронним» характером політики російського уряду, спрямованим на консервацію чинних порядків. Так, у 40-х роках XIX ст. завдяки рішенням професорсько-викладацьких корпорацій Київського та Харківського університетів було увиразнено тенденцію до фундаменталізації освіти, поглибленого вивчення історії філософії, моральної філософії, природного права, логіки, дослідної та прикладної психології [10, с. 95]. Однак з активізацією національних рухів у Європі під тиском російського уряду (1850 р.) низку філософських дисциплін, що сприяли формуванню наукового світогляду було звужено до стислого філософсько-богословського курсу у викладі професорів теології за програмами, розробленими Синодом. Водночас унаслідок культурно-національного відродження у Львівському та Чернівецькому університетах деякі дисципліни на філософському факультеті почали викладатися українською мовою; було розширено загальноосвітню складову змісту освіти за рахунок історичних, філософських та психолого-педагогічних дисциплін; увиразнилися пізнавально-прикладний характер тематики занять і науково-популярний стиль викладу матеріалу для полегшення сприйняття студентською аудиторією [4].

Пожвавлення громадсько-просвітницького руху, лібералізація суспільного життя в Російській імперії, запровадження нового університетського статуту 1863 р. сприяли актуалізації ідеї академічної автономії, відновленню філософської домінанти навчального процесу, поглибленню диференціації та спеціалізації змісту вищої освіти [10, с. 96]. Вчені ради університетів отримали право вирішального голосу в організації академічного життя, поділу факультетів на відділення, розмежування предметів на обов'язкові та необов'язкові, основні та другорядні. Відповідно низку предметів, спрямованих на естетичний та фізичний розвиток молоді, було вилучено з переліку обов'язкових; класична філологія поступилася новим мовам та суспільствознавчим наукам (історії, політекономії, правознавству), а богослов'я – філософії [12; 16], що сприяло формуванню громадянських якостей студентів, посилюючи опозицію «вченої республіки» до

самодержавно-бюрократичної системи. Зміст лекційних курсів передбачав відображення широкого діапазону різних підходів до певної проблеми, джерел і літератури, що позначилося на розвитку критичного мислення студентської молоді.

Однак за статутом 1884 р. було скасовано спеціалізації, відновлено пріоритет класичної філології, богослов'я, історії церкви [6, с. 184], що призвело до надмірного перевантаження, зниження мотивації та якості знань студентів.

Схарактеризовано низку чинників, що впливали не ефективно на навчальний процес та унеможлилювали повномірну реалізацію ідеї академічної автономії в XIX – на початку XX ст. в умовах Російської імперії: непослідовність політики уряду в галузі вищої освіти; витіснення особистісно-зорієнтованого підходу, характерного для європейської цивілізації, традиціями державного домінування; пригнічення правосвідомості та свободи учасників навчального процесу; порушення принципу вільного розвитку наукового знання; тимчасова заборона низки навчальних курсів і напрямів наукових досліджень (філософія, психологія, педагогіка, логіка, природне та європейське право, політична економія, українознавство, тощо); обмеження науково-освітнього співробітництва з Європою, тимчасова заборона виїзду на навчання за кордон; формування стереотипу «самобутньої вітчизняної науки»; заміна спеціальних курсів загальними – релігійно-ідеологічного спрямування; вузькість варіативної складової змісту освіти; надмірна регламентація, уніфікація та русифікація навчального процесу; жорстка цензура лекційних курсів і навчальної літератури; репресії проти «неблагонадійних» викладачів і студентів; неефективне використання передового європейського досвіду – німецької системи вільного вибору лекцій (1842 р.) та гонорарної системи (1884 р.), що ґрунтувалася на авторитетності викладача у середовищі студентів.

В умовах інтенсифікації розвитку ринкових відносин, створення конкурентоздатного освітнього середовища демократизації, суспільно-політичного життя під час революції 1905–1907 рр., представниками прогресивної науково-педагогічної громадськості було розроблено альтернативну антропологічну модель вищої школи, що відповідала меті саморозвитку і самовдосконалення творчої особистості – активного громадянина суспільства, особистісно-зорієнтованому підходу, ідеям автодидактизму, принципам свободи викладання та учіння [2; 9].

До 1917 р. унаслідок структурної розбудови вищої освіти на території України поряд із класичними державними університетами (Львів, Харків, Київ, Одеса, Чернівці) створено 27 громадських і приватних вищих навчальних закладів (вищі жіночі курси, педагогічні, медичні, політехнічні, комерційні інститути, консерваторії) [14, с. 153]. Методами синхронного і діахронного аналізу встановлено, що найбільш повної реалізації нової моделі вищої школи та ідеї академічної автономії вдалося досягти у практиці тих ВНЗ, що не мали аналогів у державній системі вищої освіти. Це Вищі жіночі курси (Київ, Харків, Одеса), Київський Фребелівський інститут, Київський комерційний інститут, Гірничий інститут і Вище жіноче училище у Катеринославі, Київська й Одеська консерваторії, Новоросійський вищий міжнародний інститут тощо [11]. Відтепер вибір студентами факультету здійснювався по завершенні навчання на загальноосвітньому факультеті, а всі дисципліни на 2–3 курсах мали елективний характер [9, с. 13].

Шляхом порівняльного аналізу виокремлено низку переваг запровадженої на початку XX ст. предметної системи навчання (зорієнтованої на автономну

модель вищої школи) щодо традиційної курсової, яка відповідала авторитарній моделі: пріоритет інтенсивного характеру засвоєння знань над екстенсивним; розширення варіативної складової змісту освіти за умови збереження базисного (інваріантного) блоку; увиразнення нових критеріїв ефективності навчального процесу – рівня оволодіння студентом науковою методологією замість механічного засвоєння усіх дисциплін навчального плану; диференціація та індивідуалізація навчання, адаптація до потреб і нахилів студентів (розробка індивідуального навчального плану студента на основі низки запропонованих навчальних планів); започаткування студентоцентричного підходу та суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу; посилення мотивації та академічного тону викладачів і студентів, творча атмосфера спільного пошуку, налагодженню співробітництва між ними; заміна «підручничкового» («школярського») характеру викладання на науковий, що дозволяло забезпечувати високий рівень фундаментальної та спеціальної підготовки фахівців.

Так, розвиток інноваційного потенціалу Київського комерційного інституту здійснювався зусиллями добірного професорсько-викладацького складу шляхом забезпечення поглибленої спеціалізації підготовки фахівців за відділеннями та підвідділами, раціональної організації виробничої практики, закордонних стажувань викладачів і студентів, переважання практичних та екскурсійних форм роботи [17].

На нашу думку, найбільш вразливим аспектом у реалізації академічної автономії в досліджуваній період була адекватність навчального матеріалу принципу культуровідповідності, оскільки прагнення викладачів і студентів до поглиблення українознавчої складової змісту освіти нейтралізувалося російським урядом. З'ясовано, що ще у приватному Шляхетському інституті де Вольсея (1803 р.), реформованому на Рішельєвський ліцей з правами вищого навчального закладу (1911 р.), вихованці під керівництвом викладачів-українофілів збирали козацькі старожитності, фольклорні матеріали, писали твори з історичної тематики, закладалися основи «наукової української школи», що активно розвивалося в Харківському університеті [18, с. 170–171].

В умовах політики русифікації багато зусиль до посилення українознавчого потенціалу лекційних курсів і семінарів, тематики студентських наукових робіт, навчально-методичної літератури доклали вчені Харкова, Києва, Львова, Одеси, Чернівців: В. Антонович, Д. Багалій, В. Барвінський, М. Грушевський, О. Грушевський, М. Дашкевич, Г. Кайндль, М. Костомаров, А. Лобода, І. Лучицький, О. Маркевич, А. Метлинський, В. Мова-Лиманський, Г. Павлуцький, В. Перетц, О. Потебня, В. Савва, С. Смаль-Стоцький, І. Срезневський, М. Сумцов, М. Халанський, С. Шелухін.

Враховуючи численні студентські петиції про відкриття українських кафедр вчені ради Київського, Харківського, Новоросійського університетів підтримали прагнення української молоді. У 1906–1907 рр. перехід ряду викладачів цих закладів на українську мову викладання засвідчив її здатність до використання в навчальному процесі вищої школи. Однак, попри інтерес молоді до україністики, російський уряд поклав дозволити розробку означеної проблематики тільки поза межами України.

Натомість на західноукраїнських землях, незважаючи на більш помірковану політику австрійського уряду в забезпеченні культурно-освітніх прав громадян різних національностей, розширення викладання українознавства блокувалося рішеннями професорсько-викладацької корпорації Львівського університету внаслідок домінування у її складі викладачів-поляків [4], що призвело до

конфліктів з українською студентською молоддю. Зрештою, багаторічний успішний досвід викладання низки україномовних лекційних курсів у Львівському та Чернівецькому університетах спонукав українську академічну громаду до розроблення ідеї створення нової вільної української вищої школи, реалізацію якої вдалося започаткувати у період національного державотворення 1917–1920 рр.

Отже, методом порівняльного аналізу виокремлено низку чинників, що впливали на повноту реалізації академічної автономії у вищих навчальних закладах України досліджуваного періоду: рівень розвитку науки, культури та технічного прогресу, характер політики уряду в галузі вищої освіти в Російській та Австро-Угорській імперії, активізація громадсько-педагогічного руху, відкритість освітнього простору до нововведень, пошкваллення співробітництва із західноєвропейськими університетами, позиція вчених рад у вирішенні академічних проблем, наполегливість студентів у боротьбі за власні академічні потреби.

Зумовлені академічною свободою гнучкість і варіативність навчальних програм вищих навчальних закладів досліджуваного періоду, оновлення змісту лекційних курсів, практичних занять, навчально-методичної літератури, посилення наукового акценту академічної діяльності сприяли творчій самореалізації студентської молоді.

Перспективи подальших досліджень обраної проблеми пов'язані з розробленням рекомендацій щодо врахування позитивного досвіду реалізації академічної автономії у сучасній вищій школі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование : опыт системного исследования / А. В. Глузман. – К. : Просвіта, 1997. – 307 с.
2. Грачев В. В. Становление и развитие высшего негосударственного образования в России (вторая половина XIX – начало XX века) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. В. Грачев. – М., 2000. – 144 с.
3. Дем'яненко Н. М. Світова інтерпретація ідеї університету : методологія, теорія, досвід реалізації / Н. М. Дем'яненко // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 60–66.
4. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. 1 : А–К / [видавнича рада : І. О. Вакарчук (голова) та ін.]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 716 с. + 112 с. вкл.
5. З іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : у 2-х кн. Кн. 1 / упор. В. Короткий, В. Ульяновський. – К. : Заповіт, 1994. – 391 с.
6. Зеленська Л. Д. Учені ради в системі діяльності університетів України XIX століття : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. Д. Зеленська. – Х., 2012. – 612 с.
7. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. – Х., 1908. – 432 с.
8. Каганович А. А. Становление и развитие негосударственного высшего образования в Российской Федерации : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. А. Каганович. – Ульяновск, 2005. – 200 с.

9. Князев Е. А. Развитие высшего педагогического образования в России (вторая половина XVIII – начало XX века) : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е. А. Князев. – М., 2002. – 46 с.
10. Курило Л. Ф. Проблеми вітчизняної університетської освіти в XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. Ф. Курило. – Кам'янець-Подільськ, 2007. – 228 с.
11. Марголин Д. Справочник по высшему образованию. Руководство для поступающих во все высшие учебные заведения за границей / Д. Марголин. – К.: Сотрудник, 1915. – 422 с.
12. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1834–2004. / В. В. Різун та ін. (уклад.) ; В. В. Скопенко (авт. передм). – К. : Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
13. Пирогов Н. И. Университетский вопрос / Н. И. Пирогов. – СПб., 1863. – 85 с.
14. Удовицька Т. А. Громадські і приватні вищі навчальні заклади України (наприкінці XIX – на початку XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Т. А. Удовицька. – Х., 2002. – 185 с.
15. Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков : антология : учебное пособие для вузов / сост. : А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. – М. : РОССПЭН, 2011. – 527 с.
16. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев [та ін.]. – Х. : Фоліо, 2004. – 750 с.
17. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 442. – Оп. 661. – Спр. 2. – Арк. 252.
18. Чайковский М. Записки / М. Чайковский // Русская старина. – Т. 84, № 11. – С. 170–172.

Корж-Усенко Л. В. Академічна автономія у вищій школі України в XIX – на початку XX століття.

Анотація. Університетська автономія, закріплена новим Законом України «Про вищу освіту», вимагає гармонізації взаємин між державою та університетською громадою у забезпеченні академічної життєдіяльності. Розвідку присвячено узагальненню історико-педагогічного виміру реалізації ідеї академічної свободи, пошукам шляхів удосконалення організації навчального процесу у вищій школі XIX – початку XX століття. Доведено провідну роль недержавних вищих навчальних закладів у втіленні ідей академічної автономії у досліджуваний період завдяки забезпеченню можливостей для творчої самореалізації студентської молоді.

Ключові слова: університет, вищий навчальний заклад, академічна свобода, академічна автономія, варіативний та інваріантний компонент, самореалізація, студент, викладач.

Корж-Усенко Л. В. Академическая автономия в высшей школе Украины в XIX – начале XX века.

Аннотация. Исследование посвящено обобщению позитивного исторического опыта обновления содержания образования в высшей школе, совершенствования учебных планов и программ, учебно-методической литературы с целью обеспечения условий для творческой самореализации студенческой молодежи. Доказано, что значительных успехов в воплощении идей академической свободы достигнуто в практике деятельности негосударственных высших учебных заведений. Особое внимание уделено реализации украиноведческого компонента, что способствовал

удовлетворению возросших интеллектуальных потребностей населения Украины XIX – начале XX ст.

Ключевые слова: университет, высшее учебное заведение, академическая свобода, академическая автономия, вариативный и инвариантный компонент, самореализация, студент, преподаватель.

Larisa V. Korzh-Usenko. University Autonomy in Ukrainian Higher Education in the 19th – early 20th century.

Summary. University autonomy, reinforced by the Law of Ukraine «On Higher Education», requires harmonization of relations between the state and university community in providing academic sustainability.

The paper aims to generalize historical and educational dimension of implementing the idea of academic freedom, as well as search for ways to improve organization of educational process in higher education in the 19th – early 20th century. It is proven that private higher education establishments were integral in implementing the ideas of academic freedom during the investigated period, for they provided multiple opportunities for students' creative self-realization.

The influence of Russian Empire government policy on realization of academic freedom right in higher education during the investigated period is characterized. The advantages of subject system of education introduced in early 20th century are substantiated, the system gave students the right to select study courses and develop individual learning plans. It is stated that increase in students' motivation for academic work as well as creative atmosphere of common research encouraged cooperation between participants of learning process.

Key words: university, higher education establishment, academic freedom, academic autonomy, variant and invariant component, self-realization, student, professor.

УДК 378

КРАВЧЕНКО І.М.,

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА: З ДОСВІДУ РОБОТИ

Навчальна дисципліна «Педагогіка вищої школи» відіграє провідну роль у підготовці майбутнього викладача. Метою її викладання має бути оволодіння магістрантами знаннями в галузі теорії і практики освітнього і наукового процесу вищої школи, набуття компетентностей професійної діяльності у вищому навчальному закладі щодо виконання посадових обов'язків викладача, проведення науково-дослідної роботи, керівництва науковою діяльністю студентів, організації і управління освітнім процесом у вищому навчальному закладі в умовах розширення автономії ВНЗ, підвищення якості освітніх послуг, інтернаціоналізації вищої школи України.

Вважаємо, що досягненню цієї мети буде сприяти й застосування методу проектів.

Теоретичні та практичні основи методу проектів, проектної технології досліджувалися й досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими-педагогами такими, як: В.Беспалько, Н.Борисова, Н.Голуб, В.Гузєєв, Д.Дьюї, Д.Жак, О.Карбованець, В.Кіппатрик, Є.Коллінгс, Н.Куруц, Т.Левін, А.Майорош, О.Пехота, Є.Полат, С.Сисоєва та інші. Окремі питання застосування методу